

D.P. Wissing
ALGEHELE ASSIMILASIE OF KONSONANTWEGGLATING?

Opsomming

Tot dusver is die terme algehele assimilasië en konsonantwegglating min of meer ongedifferensieerd gebruik, indien nie as sinonieme nie. Daar is egter ook argumente aangevoer waarom daar 'n onderskeid gemaak moet word (Wissing, 1982:188 e.v.). Dié argumente gaan hoofsaaklik om kwesies soos verskille in produktiwiteit en die aantal konsonante wat betrokke is. Sulke argumente steun egter op in-trospektiewe oordele van die fonoloog self.

In hierdie bydrae word hierdie onderskeid tussen konsonantwegglating en algehele assimilasië op streng eksperimenteel-fonetiese gronde ondersteun. Deur die spraak van 'n aantal proefpersone spektografies te ontleed, kon bepaal word of daar spore van 'n verdwene konsonant aanwesig is. Indien wel, is die konsonant nie eensklaps weggelaat nie, maar het dit deur 'n proses van assimilasië geskied. Die resultate van die eksperiment het, met dié argument in gedagte, getoon dat daar inderdaad sprake van assimilasië in gevalle (soos in 3a) is, maar slegs van konsonantwegglatings in ander gevalle (soos in 3b).

Konsonante verdwyn dikwels in woorde, nie net in Afrikaans nie maar in baie (alle?) tale van die wêreld. Voorbeelde hiervan word hieronder gegee, maar vergelyk net eers die baie bekende Afrikaanse lipes [d]-verlies, soos in [ɔmi] ('om die'), [hansak] ('handsak) en [handuk] ('handdoek'). Na hierdie soort konsonantwegglating word gewoonlik as algehele assimilasië verwys (vgl. bv. Le Roux en Pienaar, 1927:165 e.v., De Villiers, 1965:67, Landman 1981, 1983) Die vraag is egter of dit wel so 'n homogene verskynsel is (Venter, 1983:672) en of ons nie dalk hier met twee verskillende verskynsels te make het nie. Daar is (Wissing,

1982:188-189) reeds op twee sulke soorte verskille gewys, naamlik ten opsigte van produktiwiteit en die beperktheid van die klankomgewings waarin hierdie twee soorte klankverdwynings hulle voordoën. [Vergelyk ook Combrink en De Stadler (1986) hfst.4, par. 2.2.1 vir 'n kritiek op hierdie onderskeid.] Voordat hierdie verskille vlugtig behandel word, kyk eers na die volgende voorlopige omskrywings van assimilasië en van konsonantweglating:

1. Assimilasië is die gedeeltelike of algehele gelykmaking van die distinktiewe kenmerke van aangrensende konsonante aan mekaar, met 'n uiteindelijke (opsionele) verlies van een van die twee konsonante.
2. Konsonantweglating is die proses waarvolgens 'n aantoonbaar-aanwesige (onderliggende) konsonant nie uitgespreek word nie oftewel heeltemal wegval.

Vergelyk nou die volgende twee stelling voorbeelde, wat, soos reeds gesê, gewoonlik albei as gevalle van assimilasië beskou word:

3.	a	b		
	[kɫɔbak]	('klipbak')	[anəɾ]	('ander')
	[pladak]	('platdak')	[kɛlɔɾ]	('kelder')
	[drə ivil]	('dryfwiel')	[harə]	('harde')
	[əzət]	('is dit')		
	[pœugɔlf]	('puik gholf')		

In Wissing (1982:188 e.v.) word geargumenteer dat, omdat die gevalle soos die in (3a) in 'n baie groter reeks omstandighede voorkom (bv. in samestellings en in sinne, oftewel oor sowel morfeem- as woordgrense heen) en tussen 'n veel groter verskeidenheid soorte konsonante as wat die geval in (3b) is, hier moontlik sprake kan wees van twee verskillende soorte verskynsels. Die vorme in (3a) is as die resultaat van 'n proses van assimilasië gesien, en die van (3b) as die resultaat van 'n konsonantweglating. 'n Verdere argument waarom hier tussen algehele assimilasië en konsonantweglating onderskei sou kon word, is die volgende: Uit-

gaande van die definisie van assimilasië soos in (1) hierbo geges, is daar by die gevalle in (3a) sprake van assimilasië maar nie by die gevalle in (3b) nie, omdat daar in (3a) wel aanduidings is van kenmerkelykmaking maar nie by die voorbeelde in (3b) nie. Dus word aangeneem dat daar by byvoorbeeld ('klipbak') 'n tussenvorm bestaan: [kləpbak kləbbak kləbak] maar sodanige tussenvorm by byvoorbeeld ('ander') afwesig is, dus [andəɾ > anəɾ] (sonder [annəɾ] tussenin). Anders gestel:

4.

	[kləpbak	kləbbak	kləbak]
maar	[andəɾ	*annəɾ	anəɾ]

Die tussenvorm in (3a) is telkens 'n *geminaat* of sogenaamde dubbelkonsonant, en telkens die resultaat van kenmerkelykmaking, hier via stemassimilasië (vgl. Wissing, 1982:183 e.v. vir 'n bespreking en 'n fonologiese reël hiervan). By die (3b)-gevalle skyn dit asof die geminaatvorme afwesig is. Die verdwene konsonant het as 't ware weggeval voordat of sonder dat dit 'n invloed in die vorm van kenmerkelykmaking op sy buurkonsonant kon hê.

Hierdie waarneming word implisiet ondersteun deur Le Roux en Pienaar (1927:166), waarin voorbeelde soos [pɔddɛksəl] ('potdeksel'), [kəbbək] ('kapblok') aangetref word, maar net [aməl] ('almal'), [vəl-i] ('wil nie') en [de:sɛmər] ('Desember') maar nie [amməl],[vəl-li] of [de:sɛmmər] nie.

Op grond van die bespreking tot hiertoe kan die volgende kondisie op algehele assimilasië gestel word:

5. By algehele assimilasië moet daar sprake wees van 'n wisselvorm waarin spore van die geassimileerde konsonant terug te vind is.

Uit hoofde van hierdie kondisie kan nou gesê word dat die (3a)-vorme wel egte assimilasië genoem kan word maar die (3b)-vorme nie.

Die oordeel dat die vorme van [d]-skrapping in (3b) nie 'n wisselvorm met 'n geminaatvorm het nie maar die van (3b) wel berus egter hoof-

saaklik op 'n impressionistiese en/of introspektiewe waarneming. Besware teen en kritiek op sodanige introspektiewe metodes (Roux, 1979) noop mens om weer na die status daarvan te kyk, of om ten minste alternatiewe daarvoor te oorweeg. So 'n oordeel, wat in die vorm van 'n hipotese [(6) hieronder]] geformuleer kan word, kan op 'n non-introspektiewe wyse getoets word, en wel deur middel van 'n fonetiese eksperiment, waaroor meer in die volgende paragraaf ("Eksperimentele opset en oogmerke").

6. Daar bestaan spore van homorgane geminate in Afrikaans, maar geen spore van 'n (weggevalle) [d] in Afrikaans nie.

Indien hierdie hipotese aanvaar word, kan die volgende gevolgtrekking gemaak word:

7. [d]-skrapping [(soos in bv. (3b))] is 'n vorm van konsonantweglating maar nie van assimilasië nie, omdat daar geen wisselvorm bestaan waarin daar 'n spoor van 'n geassimileerde [d] bestaan nie. Die vorme van (3a) is wel gevalle van assimilasië, omdat sodanige spore wel aanwesig is. Voordat oorgegaan word tot die toetsing van Hipotese (6), 'n enkele opmerking: Dit is opvallend dat Landman, wat terloops baie tot die begrip van die verskynsel assimilasië in Afrikaans bygedra het (1978, 1980, 1981), sodanige tussenvorme(soos [ɔpbɛrx], wat dus spore van geassimileerde konsonante is, ignoreer, of eerder die bestaan daarvan ontken. In sy hantering het hy twee F-reëls nodig, een wat identiese dubbelkonsonante soos in [ɔppak] ('oppak') en [affal] ('afval') tot een konsonant reduceer, en 'n tweede F-reël, wat respektiewelik die [p, t, f] in [ɔpbɛrx, blutdrœk, afve:x] weglaat of direk skrap. Landman is dus ook van mening dat hier ook geen sprake van assimilasië is nie. Sou hy wel in laasgenoemde drie vorme, en soortgelykes, die genoemde tussenstap aanvaar, word een van die twee reëls, reël 9 (p.23) onnodig. Reël 7 (p. 21) sal dan een van alle aangrensende identiese konsonante skrap. Hierdie voorstel is dus ook meer bevredigend in die sin dat dit die fonologie van Afrikaans vereenvoudig en 'n groter en betekenisvolle veralgemening tot gevolg het.

1 Eksperimentele oogmerke en opset

1.1 Oogmerke

Dit is moontlik om met behulp van byvoorbeeld 'n spektrogram die lengte van konsonante te meet, dus ook van die lengte van die geminate in (3a) en van die d in (3b). Sou daar 'n aanmerklike afwyking in die lengte van die konsonante van (3a) voorkom maar nie in die van (3b) nie, kan (in hierdie geval, vooriopig) aanvaar word dat Hipotese (6) gegrond is; anders nie.

'n Spektrogram (of klankspektrogram) gee 'n spektrografiese voorstelling van die fisiese (akoestiese) eienskappe van spraakklanke. Dit beteken, ruweg gestel, dat daar 'n visuele voorstelling van die duur, frekwensie en intensiteit van klanke gegee word. Vir ons doeleindes is slegs die duur van klanke belangrik. Dit kan in millisekondes afgelees word: Sodoende kan die lengte van [n] in verskillende uitsprake van [ander] en die lengte van byvoorbeeld [v] in [afwas] gemeet word, en kan verskillende uitsprake van een en dieselfde klank met mekaar vergelyk word. Gevolglik kan ook bepaal word of daar ook spore van verdwene konsonante in die uitspraak van woorde aanwesig is of nie. Uit die aard van die voorlopigheid van hierdie ondersoek word geen spektrogramme of lesings daarvan gegee nie. Dit hoef pas gedoen te word nadat 'n behoorlik gekonstrueerde eksperiment, wat aan alle vereistes voldoen, uitgevoer is. Die ideaal sou wees om 'n (groot genoeg) hoeveelheid *natuurlik* gesproke sinne van 'n (groot genoeg) aantal manlike en vroulike proefpersone, verteenwoordigend van alle sosiale en ander lae, te verkry.

1.2 Metode

In die huidige ondersoek is 'n aantal sinnetjies met en sonder klem op die betrokke woorde (d.i. woorde waarin daar moontlike spore van weggelate konsonante, (m.n. [n]) en stemhebbende eksplisiewe en frikatisiewe aanwesig was) deur 'n aantal manlike en vroulike proefpersone van ongeveer dieselfde ouderdom, agtergrond en opleiding op

band gelees. Die sinne is:

- * Jy moet die ander boeke opberg
- * Jy moet die ander wiele afwas
- * Jy moet die ander druiwe uitdruk

Die klem is eers op [and r] in elke sin gelê, en daarna op die laaste woord van elke sin, dus respektiewelik op opberg, afwas, uitdruk, waarin die klankkombinasie [pb], [fv] en [td] van belang is. Die proefpersone is gevra om nie die [d] van [ander] uit te spreek nie, en om nie die [p], [f] en [t] van 'opberg', 'afwas' en 'uitdruk' nadruklik uit te spreek nie.

Hierdie sinnetjies is dan spektrografies ontleed. Die volgende tendense blyk uit die analisering daarvan: Dit is duidelik dat die lengte van [n] in [ander] nie noemenswaardig wissel nie, of dit nou met of sonder klem uitgespreek is. Dieselfde geld die uitspraak van [d] in [mu-di] ('moet die') in al drie die sinne. Aan die ander kant kan dit wel deeglik van die eksplosiewe en frikatiwe in 'opberg', 'afwas' en 'uitdruk' gesê word, veral van die [b] in [opberg].

Aan die ander kant is daar 'n duidelike wisseling in die lengte van [v] in [avas], [d] in [æ ydr æk] en [b] in [ɔ b ɛ rx] te bespeur. Belangwekkend is verder dat sodanige wisseling nie in die [b], [d] en [v] van respektiewelik die woorde 'boeke', 'wiele' en 'druive' in die drie sinnetjies te bespeur was nie.

2 Gevolgtrekking en aanbeveling

Daar is reeds op die voorlopigheid van enige gevolgtrekking gewys maar die gegewens van hierdie eksperimentele ondersoek wys wel deeglik in die rigting van die juistheid van die gestelde hipotese in (5). Dit sou die moeite loon om hierdie ondersoek, soos reeds aangetoon, op 'n meer uitgebreide en wetenskaplik volledig verantwoorde wyse uit te voer.

Die uitkomst van die huidige ondersoek kan dus ook, in soverre dit die aanwesigheid van genoemde spore of tussenvorme eksperimenteel

aandui, ondersteunend wees vir die wysiging wat hoër op op Landman se voorstel aangebied is. Die onderskeid wat in Wissing (1982) tussen assimilasië en konsonantweglating gemaak is, word hiermee [(in weerwil van die kritiek wat in Combrink en De Stadler (1986, hfst.4, par. 2.2.1) op hierdie soort onderskeid uitgebring is)] in die lig van hierdie nuwe bevindings gehandhaaf, en selfs versterk.

BIBLIOGRAFIE

- COMBRINK, J. & DE STADLER, L.G. 1986. Afrikaanse Fonetiek. DE VILLIERS, M. 1965. Afrikaanse Klankleer. Balkema: Kaapstad. LANDMAN, K.J.H. 1978. Sillabiese verskynsels in Afrikaans. Ongepubliseerde proefskrif. UNISA.
1980. Degeminasië en nie-degeminasië of gewoon segmentweglating. *Taalfasette* 27, deel 2: 15-25.
1981. Assimilasië: progressief en regressief? (*In* SINCLAIR, A.J.L. (red.) Kongresreferate van die 17de Nasionale Kongres, 1981:217-28.)
LE ROUX & PIENAAR. 1927. Afrikaanse fonetiek. Juta: Kaapstad. LUBBE, H.J. 1981. Voorspelling van die rigting van assimilasië. (*In* SINCLAIR, A.J.L. (red.) Kongresreferate van die 17de Nasionale Kongres, 1981: 235 - 250).
ROUX, J.C. 1979. Labialization in Sesotho: the role of phonetic data in phonological analyses. Ongepubliseerde proefskrif.
SINCLAIR, A.J.L. (red.) 1981. Kongresreferate van die 17de Nasionale Kongres. Universiteit van Wes-Kaapland : Bellville.
VENTER, H. 1983. Assimilasië in Afrikaans (*In* SINCLAIR, A.J.L. (red.) GS Nienaber - 'n huldeblyk. p. 671 - 4)
WISSING, D.P. 1982. Algemene en Afrikaanse generatiewe fonologie. MacMillan: Johannesburg.